

Această carte a apărut cu sprijinul oferit de TRADUKI, o rețea pentru promovarea literaturii din care fac parte Ministerul Federal pentru Europa, Integrare și Afaceri Externe al Republicii Austria, Ministerul Afacerilor Externe din Republica Federală Germania, Fundația Culturală Elvețiană Pro Helvetia, KulturKontakt Austria (din însărcinarea Cancelariei Federale a Republicii Austria), Goethe-Institut, Agenția Slovenă de Carte JAK, Ministerul Culturii din Republica Croația, Resortul pentru Cultură al guvernului Principatului Liechtenstein, Fundația Culturală Liechtenstein, Ministerul Culturii din Republica Albania, Ministerul Culturii și Informației din Republica Serbia, Ministerul Culturii și Identității Naționale din România, Ministerul Culturii din Muntenegru, Ministerul Culturii din Republica Macedonia, Târgul de Carte de la Leipzig și Fundația S. Fischer.

traduki

Benjamin Bidder (n. 1981) a studiat economia la Bonn, Mannheim și Sankt-Petersburg și jurnalismul la München, la Institutul pentru Promovarea Tinerilor Jurnaliști (IFP). A publicat articole în ediția germană a ziarului *Financial Times*. Din 2009 colaborează cu *Der Spiegel*, pentru care a fost corespondent la Moscova între 2009 și 2016. În prezent scrie pentru Spiegel Online articole pe teme politice, economice și despre relațiile internaționale ale Rusiei.

BENJAMIN BIDDER

GENERAȚIA PUTIN

Să înțelegem noua Rusie

Traducere din germană
de Wilhelm Tauwinkl

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Andreea Niță
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Florina Vasiliu, Dan Dulgheru

Tipărit la Real

Benjamin Bidder
Generation Putin. Das neue Russland verstehen
© 2016 by Deutsche Verlags-Anstalt, a division of Verlagsgruppe
Random House GmbH, München, Germany, and Spiegel-Verlag,
Hamburg, Germany.
All rights reserved.
© of the translation: S. Fisher Foundation by order of Traduki
© HUMANITAS, 2019, pentru prezenta versiune românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Bidder, Benjamin
Generația Putin: Să înțelegem noua Rusie / Benjamin Bidder;
trad. din germană de Wilhelm Tauwinkl. – București: Humanitas, 2019
ISBN 978-973-50-6381-8
I. Tauwinkl, Wilhelm (trad.)
32

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 021/311 23 30

CUPRINS

Cuvânt înainte	9
1. O naștere precipitată	13
2. Titanii	20
3. Tânăra Gardă	39
4. În spatele palatului mai e o casă	55
5. Alegerea libertății	72
6. Copil al războiului	89
7. Încoronarea țarului	106
8. Revolta	117
9. Contrarevoluția	136
10. Mândrie și prejudecată	161
11. Societate și tineret	177
12. Lena e dată la o parte	206
13. Aleksandr vrea să iasă	217
14. Diana așteaptă	227
15. Taisa visează din nou	235
16. Vera fuge	253
17. Marat rămâne	270
<i>Credite fotografice. Sugestii și comentarii</i>	<i>282</i>

„A ieșit la ora 12 ziua, pornind spre gară.
Nimeni nu știa încotro se îndreaptă, și nici
măcar el nu știa...”

Filmul-cult sovietic *Igla* (1988)

CUVÂNT ÎNAINTE

Amintirile mele despre cotitura politică din 1989 au un albastru de teleshow. Stau la televizor cu părinții mei și mă uit la știri. Pe ecran apar înregistrări cu oameni care sparg un zid cu dalta și ciocanul. Nu înțeleg importanța acestor imagini, dar înțeleg expresia de pe fețele părinților mei.

M-am născut în 1981, în Germania de Vest, în apropiere de Bonn, capitala federală de atunci. Înainte de căderea Zidului Berlinului, nimeni din familia noastră nu-și închipuia că Rusia ar putea să devină, într-o bună zi, un element central în viața noastră. Atunci, lumea noastră și-a redobândit, aproape peste noapte, un punct cardinal de mult uitat: pe lângă nord, sud și vest – estul. La doar câteva luni de la căderea Zidului, am făcut, împreună cu părinții, cu surorile mele și cu eleva americană Kristin, venită la noi printr-un program de mobilitate, o vizită în acea parte a Germaniei care, la vremea respectivă, era încă RDG. Când ne-am întâlnit cu un detașament de soldați sovietici, Kristin s-a ascuns instinctiv.

La mai bine de un deceniu mai târziu, mi-am început serviciul civil alternativ* la Sankt-Petersburg. Atunci am

* Unele țări cu serviciu militar obligatoriu oferă posibilitatea comutării acestuia cu un „serviciu civil“. În Germania a funcționat până în 2011, când s-a renunțat la serviciul militar obligatoriu (n. tr.).

plecat pentru prima dată la Moscova, cu un tren de noapte hodorogit. În prima fotografie pe care am făcut-o în capitala Rusiei se văd niște picioare negre, crăpate. În piața din fața gării dormeau, desculți, sute de oameni fără adăpost. În afara celor câtorva artere comerciale destinate superbogaților, Moscova era, pe vremea aceea, un oraș în mare parte sărac.

Așa era în anul 2002. Astăzi, aceste lucruri par o amin-tire din negura preistoriei. Orizontul Moscovei e înțesat de zgârie-nori de sticlă. La metrou există Wi-Fi gratuit. Spre Sankt-Petersburg circulă trenuri rapide de același tip ca ICE-ul german. Rusia a făcut un salt evident spre modernizare. Tot atât de neîndoielnic este însă și faptul că în mintea oamenilor ritmul schimbării n-a fost la fel de rapid.

În timp ce scriu aceste rânduri, umbrele Războiului Rece, care părea încheiat, au început să se întoarcă. Prăpastia dintre Est și Vest se adâncește din nou. De partea Rusiei, îndepărtarea de Occident se simte și la cei care n-au trăit comunismul în mod conștient. Cauzele sunt multiple: unele capricii și idei fixe ale rușilor, propaganda ru-sească îndreptată împotriva străinătății, dar și anumite greșeli ale Vestului, care a înțeles sfârșitul Războiului Rece drept victorie definitivă, jignind astfel numeroși ruși.

Ceea ce noi numim „cotitură“, „schimbare“ a însemnat pentru mine, acum 25 de ani, descoperirea unui univers fascinant. Răsăritul a devenit parte din viața mea. Băiatul meu răspunde la numele de Iuri, iar fata mea se numește Alexandra și-i spunem Sașa. Amândoi s-au născut la Moscova, iar când suntem în Germania le e dor de educatoarele lor de la grădinița din Moscova, Nastea și Iulia.

Le doresc copiilor mei să crească într-o lume care să nu fie despărțită de noi ziduri, fie ele frontiere între state sau doar granițe în mintea oamenilor.

În ultimii ani, termenul de *Russlandversteher** a fost discreditat. Cei care-l folosesc îl percep ca pe o jignire. Este o evoluție fatală. Cine nu vrea să priceapă nimic este incapabil să se arate înțelegător și, pe lângă asta, apreciază greșit riscurile și pericolele. Cine nu înțelege ce se întâmplă în Rusia va miza, de teamă, pe delimitare, când de fapt corectă ar fi apropierea prudentă.

Moscova, primăvara anului 2016

* Germ.: „cunoscător al Rusiei“, dar și „înțelegător față de Rusia“, termen folosit actualmente mai ales pentru a-i desemna pe cei favorabili politicii Rusiei (n. tr.).

O NAȘTERE PRECIPITATĂ

„Adio, steagul nostru roșu! Ne-ai fost dușman și frate.“

Această carte vorbește despre tineri, dar începe cu un domn în vârstă. Eșecul lui a dat contururile țării în care cresc copiii noii Rusii.

În seara zilei de 25 decembrie 1991, televiziunea de stat a Uniunii Sovietice transmite o emisiune specială de la Kremlin. Camera numărul 4 reproduce în detaliu adevăratul birou al șefului de stat al URSS, fiind însă mai spațioasă și mai potrivită pentru apariții TV. Pereții sunt acoperiți cu damasc verde, iar pupitrul cu telefoane e doar de decor. Mihail Gorbaciov, în vârstă de 60 de ani, ia loc la biroul auster; este primul și ultimul președinte al Uniunii Sovietice, un reformator depășit el însuși de schimbare.

În seara când Uniunea Sovietică își dă ultima suflare, în Piața Roșie din Moscova nu răsună explozii de bucurie și nici proteste, se simte doar aerul rece și umed de iarnă și se văd urme de zăpadă. La Moscova e sărăcie mare. Carnea s-a terminat în peste 350 de magazine, relatează ziarele, iar zahărul va fi raționalizat. Avioanele de marfă, care altminteri aprovizionau capitala, rămân la sol, din lipsă de kerosen. Pe aeroportul Șeremetievo aterizează aeronave din SUA încărcate cu rații de hrană ale armatei americane rămase de la Războiul din Golf.

Vechea economie planificată s-a prăbușit înainte ca noua economie de piață să înceapă să funcționeze, măcar cât de cât. Față de începutul anilor '80, prețul petrolului a scăzut cu două treimi, Uniunea Sovietică pierzând astfel una dintre cele mai importante surse de venituri. „S-a adus carne la Odessa“ este titlul unei știri din acele zile, publicată în popularul ziar *Komsomolskaia pravda*. „Nu se mai găsește pâine la Krasnoiarsk“, scrie ziarul moscovit *Pravda*. O anecdotă amară circulă printre moscoviți: un domn uituc stă în fața unui magazin, cu sacoșa goală, și se întreabă dacă tocmai voia să intre sau dacă se întorcea deja de la cumpărături.

În biroul 4 de la Kremlin, Gorbaciov își începe cuvântarea cu „Dragi concetățeni“. „Soarta a vrut ca eu să preiau cârma țării atunci când situația statului era deja proastă“, spune el. Cu două zile mai înainte, revista *Time* îl descria drept *leader without a country*, conducător fără de țară. Puterea lui Gorbaciov abia dacă mai ajungea dincolo de zidurile roșii ale Kremlinului. A fost trecut pe linia moartă de președinții republicilor sovietice, conduși de rivalul său, Boris Elțin, care, din iunie 1991, va deține titlul de „președinte al RSFS Ruse“. În seara aceea, Elțin aștepta nerăbdător să preia locul lui Gorbaciov, dar și valijoara, în rusește *cemodancik*, al cărei posesor putea autoriza un atac nuclear.

Gorbaciov citește o declarație care este, în același timp, demisie, justificare și îndemn:

În primul rând, avem din belșug pământ, petrol și gaze, iar Dumnezeu ne-a înzestrat și cu minte și talent, cu toate acestea, trăim mult mai prost decât se trăiește în țările dezvoltate și suntem în continuare cu mult în urma lor. Motivul este clar: societatea a fost sufocată de sistemul de conducere birocratică. A fost blestemată să slujească unei ideologii și să poarte povara înfiorătoare a cursei înarmărilor. Eu am înțeles că în această țară ar fi greu, ba chiar

riscant, să îndrăznim să facem reforme. Societatea și-a dobândit libertatea. Aceasta este cea mai importantă cucerire, chiar dacă n-am înțeles până acum acest lucru. N-am învățat ce să facem cu libertatea.

Gorbaciov își compară soarta cu cea a eroului unei drame cinematografice sovietice: *Ekipaj* spune povestea unui echipaj de zbor care ajunge la sol în mijlocul unui cutremur devastator. În film, pilotul spune: „Nu putem decola, dar nici rămâne la sol. Atunci să decolăm!” Când Gorbaciov închide dosarul verde în care avea discursul, și Uniunea Sovietică se retrage, odată cu el, de pe scena istoriei lumii. În doar câteva ore, Statele Unite recunosc independența Ucrainei. La un referendum desfășurat cu doar câteva săptămâni înainte, mai mult de 90% dintre ucrainenii s-au exprimat în favoarea independenței; în peninsula Crimeea, procentul a fost de 54%.

În seara aceleiași zile, Elțin preia sistemul de control al Forțelor de Rachete Strategice de la Moscova. Doi ofițeri tăcuți, cu valijoara, îl însoțiseră ani de zile pe Gorbaciov, pas cu pas, având grijă ca *cemodancik*-ul să-i fie mereu la îndemână. Începând din această zi, ei slujesc unui nou stăpân: comanda supremă asupra unui arsenal de 27 000 de focoase nucleare trece la Elțin. În cealaltă parte a globului, redacția revistei de specialitate *Bulletin of the Atomic Scientists* a dat înapoi ceasul Apocalipsei, potrivit du-l să arate ora 11:43. Ceasul este o avertizare: trebuie să atragă atenția opiniei publice mondiale asupra pericolului unui război nuclear. Când Gorbaciov venise la putere, în 1985, arătătoarele indicau ora 12 fără trei minute.

La Moscova, exact la ora 19:32, doi muncitori urcă pe acoperișul Kremlinului și înlătură steagul roșu de pe stâlp, după mai mult de șapte decenii. Un nou stindard este înălțat deasupra cupolei aurite a palatului prezidențial, un tricolor alb, albastru și roșu. Aproape în treacăt, lumea

asistă la renașterea Rusiei, noua și vechea mare putere. Anul 1991 marchează astfel și punctul final al experimentului comunist. Echilibrul amenințării nucleare ține acum de domeniul trecutului, la fel și conflictul dintre Est și Vest, iar asta pentru totdeauna – pe atunci nu doar Gorbaciov era absolut ferm convins de acest lucru.

Gorbaciov își începuse mandatul cu promisiunea de a duce Uniunea Sovietică în secolul XXI în calitate de putere mondială. În memoria colectivă a societății rusești, el a intrat însă ca omul care a dus la groapă URSS. De aceea, în Rusia e privit, în parte, cu ură fățișă; în Occident, dimpotrivă, e apreciat tocmai pentru asta. Ambele atitudini sunt, în esență, percepții greșite: atât resentimentele de acasă, cât și cultul lui „Gorbi” în străinătate. Gorbaciov voia să pună capăt Războiului Rece, să suspende cursa înarmărilor și să înlăture pericolul unui război atomic. Nu voia însă și sfârșitul Uniunii Sovietice.

Gorbaciov, cel prețuit în Vest pentru Perestroika, a lucrat până în ultima clipă la un tratat pentru o nouă Uniune. A așteptat negociatori din Ucraina, care însă n-au mai venit. Furia lui Gorbaciov în această privință se mai poate simți și un sfert de veac mai târziu, când aprobă anexarea Crimeii de către Putin și critică presupusa infidelitate cronică a ucrainenilor.

Silueta noii Rusii a fost marcată și de rivalitatea dintre Gorbaciov și Elțin. Gorbaciov a sperat, până la demisia sa, într-o reînnoire a Uniunii Sovietice ca stat federal, care ar fi trebuit să devină din ce în ce mai democratică. Poate că ar fi avut mai mult succes dacă Elțin nu i s-ar fi opus atât de implacabil. Mai întâi, Gorbaciov l-a numit pe opozantul său în funcția de șef de partid la Moscova, dar apoi, în 1987, l-a marginalizat din nou. Elțin a fost ridicat dintr-un pat de spital din Moscova, îndopat cu medicamente și apoi umilit, timp de patru ore, în fața Comitetului Central al Partidului Comunist; n-a uitat

niciodată. În consecință, el a urmărit o asociere mai liberă între state, fără un guvern central puternic, fără Gorbaciov. După retragerea lui Gorbaciov de la Kremlin, cei doi rivali nu s-au mai întâlnit niciodată.

Tratatul prin care Elțin a pecetluit, în egală măsură, soarta opozantului său și a Uniunii Sovietice a fost încheiat în mod insolit. La începutul lunii decembrie 1991, Elțin negociase documentul cu președinții Bielorusiei și Ucrainei, fără știrea lui Gorbaciov. Dat fiind că țările lor întemeiaseră Uniunea Sovietică în 1922, cei trei erau de părere că au dreptul să o și dizolve.

În acest scop s-au întâlnit în colțul cel mai îndepărtat de zona puterii sovietice. Viskuli, un domeniu de vânătoare al statului, se află la granița apuseană a Bielorusiei. Este înconjurat de pădurea Belaveja; prin acest codru des mai umblă și astăzi zimbri, iar spre vest, la numai opt kilometri distanță, se află granița cu Polonia. Întâlnirea președinților de republici a fost improvizată și ținută secretă. Elțin se temea că un atac din partea comuniștilor fanatici le-ar putea zădărnici planurile sau ar putea pune în mișcare unitățile speciale ale lui Gorbaciov din serviciile secrete sovietice, KGB.

Prima ciornă a „Acordului de la Belaveja” a fost scrisă de mână, în timpul nopții. Dimineața a ajuns la coș, o femeie de serviciu luând-o drept gunoi. Nu se gândise nimeni la o mașină de scris; secretara, chemată în grabă de la un parc național din apropiere, a bătut convenția la o mașină de fabricație est-germană, marca Optima, pe care o adusese din biroul ei. Evghenia Pateiciuk a devenit apoi cunoscută în satul ei natal bielorus, Kameniuiki, drept „femeia care a îngropat Uniunea noastră sovietică”. Două faxuri au fost folosite pe post de copiatoare. Când cei trei președinți au vrut să semneze solemn convenția privind întemeierea Comunității Statelor Independente, și-au dat seama că n-aveau cu ce scrie. Au împrumutat pixul unui ziarist.

În Rusia, raportarea la aceste evenimente rămâne contradictorie. În 1991 țara privea cu speranță la economia de piață, democrație și Occident. Totuși, vremurile noi au adus, pe lângă libertate, și ani de lipsuri. „Dacă vedeți o coadă, așezați-vă la rând și ziceți mersi, fiindcă precis se dă ceva care merită“, era unul dintre sfaturile sarcastice pe care le dădea telespectatorilor programul de știri *Vesti*, la sfârșitul anului 1991. Și, în timp ce la Berlin a căzut un zid, în Răsărit au apărut altele noi: milioane de ruși s-au trezit peste noapte dincolo de hotarele noii Rusii, în țările baltice, în Asia Centrală și în alte țări vecine.

Cele circa 1,8 milioane de copii care, în 1991, au văzut lumina zilei într-o lume în schimbare nu înțelegeau încă nimic din toate acestea. Se născuseră când URSS, țara părinților lor, murea. Rusia lor natală este o structură paradoxală, produsul unei descompunerii. Această carte istorisește povestea lor.

Lena, din orașul de provincie Smolensk, aflat în vestul Rusiei, îl stimează pe Putin și visează la o carieră politică. Tânăra disidentă Vera se află de cealaltă parte a baricadei, vrea să schimbe țara pornind de jos, într-o încercare disperată. Marat este un moscovit cu un nese-cat dor de ducă, dornic de aventuri urbane, Taisa – o cecenă pasionată de modă, Diana – o patrioată cosmopolită din Soci, oraș la Marea Neagră. Aleksandr trăiește într-un scaun cu roțile și visează să fie externat din căminul de stat în care se află.

În viețile lor se oglindește istoria recentă a celei mai întinse țări de pe fața pământului: lipsurile și anarhia din anii '90, războaiele crâncene din republica răzvrătită Cecenia, din Caucaz, ascensiunea lui Vladimir Putin și boomul economic, apariția mișcării de protest împotriva reinstalării lui Putin pe scaunul prezidențial și eșecul acesteia, războiul din Ucraina și escaladarea confruntării cu Occidentul. Pentru cei născuți în 1991, Mihail Gorbaciov

este un personaj din negura istoriei, iar amintirea mandatului de președinte al lui Elțin e încetoșată. Au crescut în Rusia pe care a construit-o succesorul lui Elțin, Vladimir Putin de la venirea sa în funcție, de Anul Nou, în 2000. Ei sunt „Generația Putin“.

Când steagul roșu a fost înlăturat de pe Kremlin în acea seară de decembrie 1991, sentimentele au fost împărțite. Conflictul a fost surprins, în versuri, de scriitorul Evgheni Evtușenko, nepotul unui „dușman al poporului“ arestat în timpul lui Stalin, și chiar el acuzat de KGB de „activitate antisovietică“:

Adio, steagul nostru roșu! Ne-ai fost dușman și frate. Ai fost tovarăș în tranșee, nădejdea întregii Europe, dar și cortina roșie în spatele căreia s-a ascuns Gulagul.

Copiii noii Rusii au crescut cu alte simboluri. S-au uitat la *South Park* și *Familia Simpson*, seriale de desene animate anarhiste din SUA. Rușii tineri folosesc iPad-uri, le plac *smartphone*-urile, navighează zilnic pe internet. Speranța că granițele dintre Est și Vest vor dispărea treptat a supraviețuit mult timp. Apoi a urmat dezamăgirea, fiindcă Rusia și Occidentul urmează din nou drumuri diferite.

În vremea Perestroikăi lui Mihail Gorbaciov era foarte popular un film care se numea *Igla (Acul)*. Cântărețul Viktor Țoi joacă rolul principal. Țoi era cel mai mare star rock din Uniunea Sovietică, un fel de Jim Morrison rus. La începutul filmului, merge pe o uliță pustie. Se aude vocea naratorului: „A ieșit la ora 12 ziua, pornind spre gară. Nimeni nu știa încotro se îndreaptă și nici măcar el nu știa“. Scena este o metaforă potrivită pentru anul 1991, punctul de plecare spre necunoscut. Nimeni nu putea spune exact încotro pornise Rusia și nici măcar rușii înșiși nu știu încă răspunsul.